

Un estudi militar de la conca de l'Alt Llobregat (1883)

JOSEP OLLER I VILA

No és habitual de veure la nostra comarca convertida en àrea d'interès militar, però al segle passat era diferent. L'estudi elaborat pel capità d'Estat Major Chacón tracta bàsicament de com organitzar la defensa o la reconquesta del territori; com que les condicions han canviat considerablement des del segle passat, l'estudi no deixa de ser, avui dia, una simple anècdota. Amb tot, l'estudi té gran interès per la descripció que el militar ens ofereix del país, dels seus camins, pobles i economia, i de la seva gent, a més de l'explicació entorn a la persistència del carlisme a les nostres contrades.

L'ESTUDI MILITAR

Chacón planteja dues possibles hipòtesis d'interès militar: una possible invasió estrangera i una hipotètica guerra civil, una nova carlinada.

El riu Llobregat té la importància de ser l'eix vertebrador de la comarca però, des del punt de vista militar, només seria útil per tal de poder provocar una inundació artificial per tal de dificultar la marxa de l'enemic. Aquesta inundació només seria possible a l'indret del Collet, un xic més avall de Guardiola ja que a la resta de la comarca no tindria sentit provocar inundacions *«pues los caminos están muy retirados del río y sería imposible hacerlos impracticables»* (1).

D'altra banda, l'Alt Llobregat seria una ruta d'invasió secundària per les seves males vies de comunicació, sovint impossibles per tota força que no fos infanteria, les rutes a seguir des de la Cerdanya serien més aviat per la Collada de Toses cap a la conca del Ter i a través de la conca del Segre.

Primera Hipòtesi: Invasió estrangera a través de la Cerdanya

L'objectiu dels invasors en entrar a l'Alt Berguedà procedents de la Cerdanya se-

ria anar ocupant els pobles i els camins que menaven a Berga, tasca prou difícil donades les condicions del terreny. La invasió es faria, hipotèticament, pel Coll de Pal, ja que el camí pel Coll de Jou discorre entre barrancs de fàcil defensa.

A l'enemic estranger no li resultaria difícil ocupar Castellar de N'Hug, però el camí fins a la Pobla de Lillet els presentaria prou problemes com perquè optessin pel camí que, seguint la costa, arriba a l'Hospitalet i a Sant Marc. Des d'aquest camí podrien controlar Bagà i canonejar impunement el camí de Cerdanyola. Des de Cerdanyola arribarien fàcilment a la Pobla de Lillet.

Segons Chacón calia fortificar especialment el camí que porta a Castellar de N'hug i el camí paral·lel a l'Arija i així assegurar la defensa de la Pobla impedit que l'invasor la pogués atacar directament; necessàriament l'enemic hauria de seguir el camí més llarg cap a l'Hospitalet. En aquest indret, el militar aconsella fortificar la divisòria entre el riu Riutort i el Bastareny des d'on es domina el camí cap a Bagà i el de Sant Llorenç a Cerdanyola, al mateix temps que es defensaria l'engorjat de Guardiola (el Collet).

Si malgrat aquestes estratègies els enemics aconseguissin guanyar Bagà i avançar cap a l'aiguabarreig del Bastareny i el Llobregat calia provocar, a l'indret del Collet, una inundació artificial amb les aigües del Llobregat, per tal de parilitzar l'avenç enemic. Sens dubte que amb aquesta estratègia l'enemic hauria d'avançar, en direcció cap a Berga, pel camí del riu de Saldes. Aquest camí era fàcilment defensable des de la fortalesa natural de Vallcebre on, gràcies a la concentració de tropes procedents del castell de Berga, l'enemic estaria força temps entretingut.

Així es podria reorganitzar la defensa de Berga si l'invasor aconseguís superar la fortalesa de Vallcebre. Chacón considera que les muralles i el castell de Ber-

ga (2) podrien resistir l'investida de l'enemic, el qual arribaria a Berga sense artilleria pesada (amb aquest tipus d'armament era impossible transitar pels camins de cabres de l'Alt Berguedà). Quant al castell, només podria ser fustigat des de Queralt; si es fortificava el santuari, Berga esdevenia gairebé inexpugnable. Per tal de bloquejar Berga s'hauria de tallar la carretera de Manresa, i això només seria possible si tota la muntanya catalana ja fos ocupada per l'enemic.

Segona Hipòtesi: Guerra Civil

Per l'autor és la hipòtesi més probable, i lògicament es tractaria d'una nova sublevació carlina. En aquest cas el procés seria invers al de la invasió estrangera; s'hauria d'anar riu amunt, tenint sempre com a base d'operacions la ciutat de Berga.

Chacón considera que la guerra hauria d'ésser ofensiva, perquè per les muntanyes de l'Alt Llobregat els rebels es mourien amb total llibertat; considera que es podria ocupar militarment el territori *«por medio de fuertes y torreonos, lo que desde luego condenamos»* (3), condemna basada més que res en les dificultats de proveïment i perquè multiplicaria el nombre de tropes necessàries.

El problema essencial seria tenir proveïdes les viles de Pont de Raventí (4), Bagà, la Pobla de Lillet i Castellar de N'Hug, proveïment que s'hauria de fer des de Berga, aprofitant el tramvia de les mines de Fígols (5).

Per arribar a Bagà hi havia dues alternatives:

1. El camí que va d'Espinalbet a Peguera, Fumanya i Fígols. Aquesta via tenia com a principal problema que els rebels segurament controlarien la quasi inexpugnable via de Vallcebre, que només tenia possibilitats de caure per un atac des de Fumanya. Si s'ocupa Vallcebre, el convoi d'abastament podria aprofitar el tramvia de Fígols entre Pont de Raventí i la Consolació. Si l'enemic

ocupava la vora esquerra del Llobregat caldria guanyar el Tossal del Vilar (Guardiola de Berguedà) i situar-hi artilleria per tal d'assegurar el camí de Guardiola a Sant Llorenç.

2. El segon camí per anar a Bagà des del Pont de Raventí és difícil i accidentat, poc recomanable per cavalleries ja que passava per la Nou, Malanyeu i Cerdanyola.

Per proveir la Pobla de Lillet i Castellar de N'Hug no es pot seguir el camí principal, enclotat al peu del riu i fàcil de controlar o bé fustigar per part dels rebels; l'única possibilitat seria pujar per la Nou cap a Cerdanyola i d'allà cap a la Pobla de Lillet. Finalment el camí directe de la Pobla a Castellar de N'Hug pot ser fàcilment dominat des de les altures veïnes i per tant caldria anar per la conca de l'Arija fins al coll de cal Ros. Controlant Pont de Raventí, la Pobla de Lillet, Bagà i Castellar de N'Hug, el país és pràcticament controlat. El secret per vèncer ha de ser la «*incessant mobilitat*», per fer front a la incessant mobilitat de les partides carlines.

LES ARRELS DE LA GUERRA CIVIL

Molt més interessant que no pas l'estudi estrictament militar, totalment desferrat en l'actualitat, és l'explicació que Chacón dona de les causes de la Guerra Carlina i sobre les raons del suport que la gent de l'Alt Llobregat donava al Carlisme.

Chacón apunta dues característiques bàsiques de la societat de la muntanya catalana:

1. **Xenofòbia i protonacionalisme:** «...los habitantes de las montañas de Cataluña son altivos, fanáticos y guerreros, siempre miran con prevención a los hombres y a las ideas que no nacen a su lado y muchas veces han desconocido la autoridad de los Gobiernos constituidos» (6). A aquesta tendència xenòfoba, cal afegir-hi l'esperit de tipus nacionalista, o com a mínim folklorista: «...obligueseles a igualarse a los habitantes de las demás provincias de España y se levantarán en masa empujando armas que no se sabe ahora donde existen» (7).

Amb tot el militar troba notables virtuts en els berguedans de finals de segle XIX, virtuts centrades en l'amor que la gent de la muntanya sentia pel treball, la família, la llar i la pàtria (no específica quina pàtria), i que és gent molt empre-

Cingles de Vallecbre, fortalesa natural pràcticament inexpugnable durant les guerres del segle XIX.

LUIGI

nedora com ho demostra el fet que «*el primer telar de Catalunya se pusiera en movimiento en Berga*» (8).

2. **Teocràcia:** Tot i les virtuts abans esmentades, la gent de la muntanya no és pas com hauria de ser, ens diu Chacón. La raó és ben clara: és una teocràcia, un país dominat pel clergat, un clergat ignorant, inculte i fàcilment manipulable. Ens trobem, doncs, davant la típica explicació burgesa liberal de les Guerres Carlines. El clergat és el culpable de tots els mals; les descripcions que en fa no permeten pas cap mena de dubte: «*La montaña de Cataluña es un país teocrático del siglo de las primeras cruzadas*» (9), «*el clero de la montaña es tan poco ilustrado que apenas habla el castellano.... lo domina todo, lo dirige todo y todo se le consulta*» (10).

Chacón no sembla pas veure cap més raó per la persistència de la revolta carlina (quasi endèmica) en aquestes terres, com tampoc no la solen veure bona part dels historiadors liberals. I amb tot els fenòmens històrics no solen ser pas tan senzills. Sobre carlisme gairebé és tot per fer i estudiar, i molt més a la nostra comarca. Potser seria bo d'establir hipòtesis de treball més constructives que les tradicionals.

La revolta carlina és un fenomen social complex amb múltiples causes, una d'elles, certament, deu tenir a veure amb l'integrisme absolutista del clergat, però ben segur que ni és l'única raó ni la principal de les guerres carlines. La gent es mou per raons ideològiques, però molt més encara per raons econòmiques, sovint camuflades darrera de qual-sevol ideologia. Vegem-ne algunes possibles raons:

– **Crisi econòmica i pressió fiscal:** «...

des de 1817 endavant la caiguda dels preus dels productes agrícoles i el manteniment de la pressió fiscal, expressada en termes monetaris, ha fet que empitjorés considerablement la situació dels camperols i ha dolsecat la seva indignació, com era de preveure, contra un sistema polític que senten ara com a molt més espoliador que abans» (11). A partir d'aquestes afirmacions de Fontana, la gent lluitaria contra un règim polític (el liberal) que creuen que els explota encara més descaradament que l'anterior.

En una situació com aquesta, la tendència sol ser la d'idealitzar els «*bons temps passats*» i procurar el seu retorn, donant suport a gent tan retrògrada com els pretendents carlins. Encara és tot per comprovar però la hipòtesi que apunta Fontana és prou interessant: la geografia del carlisme català coincideix bàsicament amb les zones «*on hi havia hagut un cert grau d'adaptació a unes primeres formes de comercialització i desenvolupament capitalista, que han estat destruïdes pels carvis que han tingut lloc en el primer terç del segle XIX*» (12). El Berguedà és una d'aquestes zones.

– **Consolidació de la propietat burgesa al camp i el bandolerisme:** El segle XIX és l'època de la consolidació de la propietat burgesa al camp, sovint a costa de la propietat comunal camperola. Aquesta privatització de les terres i la introducció de regles de propietat més adaptades al naixent món capitalista abocava, sense remissió, les capes més pobres de la pagesia a una proletarització no desitjada.

No és estrany, doncs, que bona part de la pagesia veiés en els governs burgesos liberals els culpables de la fi d'un món que consideraven menys injust que el nou. A tot això cal afegir el procés de

desamortització i supressió d'ordes religioses que tradicionalment havien impedit a les classes treballadores de morir-se de gana en els temps difícils.

Si la crisi econòmica, que deixa molta gent sense feina i abocada a la misèria, hi afegim la proletarització creixent d'importants sectors pagesos, no ens ha d'estranyar la facilitat dels carlins per reclutar partides que molt sovint no es diferenciaven gaire de les partides bandoleres que apareixien per raons semblants, «i és ben sabut que les fronteres que separen ambdós fenòmens resulten prou imprecises» (13).

– **Centralització administrativa:** el nou estat burgès liberal era un estat centralista i centralitzat que era odiat especialment per les quintes i els consums, que com tots els mals afectava bàsicament les classes populars; és una raó de més per alçar-se.

– **El rei, «protector» i «pare» del seu poble:** «Íntimament vinculada a la preocupació per la –justícia– hi havia la creença en el rei com a protector o –pare del seu poble» (14). Aquesta creença en el rei com a font i símbol de tota justícia i legislació, i la creença de la seva paternal benevolença es va mantenir llargament arreu d'Europa, i pot ser una altra de les raons que expliquen el suport a uns monarques, o pretendents, que representaven –deien fer-ho– aquesta manera d'entendre la figura del rei.

Com podem veure, les explicacions són diverses i no exclusives, i cal fugir de les explicacions massa simplistes; és clar, que potser això no li podem retreure a un militar liberal espanyol del segle XIX.

L'ECONOMIA DE L'ALT LLOBREGAT

El tercer apartat de l'estudi del capità Chacón el forma la informació que dona sobre la situació econòmica de la comarca. En general, la imatge que en podem treure és la d'un país empobrit, amb comunicacions molt deficientes i una economia molt poc diversificada.

Amb tot, el Berguedà no era una comarca estrictament agrària, car hi havia una certa activitat industrial que va sobreviure a les turbulències del segle XIX.

El riu, que tenia poca importància militar, és ara un element clau en la producció de l'energia que movia molins fariners, serradores i fàbriques tèxtils. De molins fariners l'autor n'esmen-

ta 9 a Berga, 2 a Pont de Raventí i a Bagà, i a la Vedella, Guardiola i Pedret. Quant a l'activitat tèxtil menciona les següents fàbriques: a Berga «*existen varias fábricas; unas movidas por el agua del río Metge, y otras de telares Jacquart movidos á mano*» (15), a Pont de Raventí hi havia «*varios telares de mano*» (16), Bagà «*posee varias industrias de hilados de lana y tejidos*» (17), la Pobla de Lillet tenia «*varias fábricas de tejidos de algodón y de lana, y en sus afueras existen otras movidas por las aguas del río*» (18).

Altres activitats industrials són les que es fan a la Vedella –una serradora moguda per força hidràulica– i un «*horno de cal y ladrillos*» (19) entre Berga i Pedret.

A part d'aquestes, altres activitats dels berguedans eren les relacionades amb l'agricultura i la ramaderia, Chacón només esmenta activitats diferents a Sant Llorenç «*de la Ribera*» on els seus habitants «*se dedican por lo general, al oficio de arrieros*» (20) i Bagà i Grèixer on els seus habitants «*són en su mayor parte leñadores*» (21).

De tots els pobles i nuclis de població de l'Alt Llobregat només parla de les bones condicions i la riquesa agrícola i ramadera de la Pobla de Lillet i de Vallcebre «*cuyo valle es rico y tiene elementos para sostener a una columna durante algún tiempo*» (22). –vet ací perquè li interessa la riquesa del poble!–.

Ens dona descripcions depriments d'altres pobles, com Cerdanyola, «*muy pobre de recursos*» (23); Gavarrós, del qual diu «*El Pueblo, si tal puede llamarse, es miserable y apenas produce lo necesario para la subsistencia de sus habitantes*» (24); o bé Fumanya porten una vida «*pobre y miserable*» (25).

Quant a la riquesa minera, (és encara per explotar), «*el material de que dispone es muy escaso, pues como el transporte del mineral desde Berga a Manresa, es muy difícil, la actividad de las minas es casi nula*» (26).

Chacón proposava provocar una inundació al Collet d'Ena en cas d'invasió RIBERA

La solució que aporta el nostre militar està en fer arribar la il·lustració a les muntanyes, i això només es pot fer de dues maneres: a través dels camins i mitjançant les escoles. Amb la carretera «*podríamos arrancar de la ignorancia á los montañeses y multitud de riquezas a las montañas... Por ello, al par que los traficantes, penetrarían las ideas en las escondidas gargantas*» (27). Alhora de triar entre cultura per la gent i les riqueses, no és difícil d'endevinar les prioritats que tenien els governs liberals burgesos. ♣

NOTES:

1. CHACÓN, P.J.J. «*Estudio militar de la cuenca superior del Río Llobregat*», Madrid, Imprenta y Litografía del depósito de la Guerra, 1883, pàg. 24.
2. Per més informació sobre Berga i les seves muralles a finals de segle XIX, veure Rosa SERRA: *La ciutat al segle XIX i als primers anys del XX*, a l'Erol núm. 25, tardor-hivern 1988, pàgs. 99-111.
3. CHACÓN. Opus cit., pàg. 65.
4. Pont de Raventí és l'indret conegut avui amb el nom de Cercs.
5. «*Este tranvia, que parte de Berga y termina en el punto que acabamos de citar -prop de la capella de la Consolació-, es de via estrecha y sigue la dirección del camino principal*» (...) «*Cada wagón cargado, es arrastrado por una sola bestia*». CHACÓN. Opus cit., pàg. 33.
6. CHACÓN. Opus cit., pàg. 6.
7. CHACÓN. Opus cit., pàg. 7.
8. CHACÓN. Opus cit., pàg. 78.
9. CHACÓN. Opus cit., pàg. 76.
10. CHACÓN. Opus cit., pàg. 77.
11. FONTANA, Josep. *La Fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868, dins la col·lecció «Història de Catalunya»*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pàg. 271.
12. FONTANA. Opus cit., pàg. 272.
13. FONTANA. Opus cit., pàg. 307.
14. RUDÉ, George: *La multitud en la història. Los disturbios populares en Francia e Inglaterra, 1730-1848*, Madrid, Siglo XXI, 1979, pàg. 235.
15. CHACÓN. Opus cit., pàg. 25.
16. CHACÓN. Opus cit., pàg. 29.
17. CHACÓN. Opus cit., pàg. 37.
18. CHACÓN. Opus cit., pàg. 41.
19. CHACÓN. Opus cit., pàg. 27.
20. CHACÓN. Opus cit., pàg. 36.
21. CHACÓN. Opus cit., pàg. 37.
22. CHACÓN. Opus cit., pàg. 50.
23. CHACÓN. Opus cit., pàg. 38.
24. CHACÓN. Opus cit., pàg. 40.
25. CHACÓN. Opus cit., pàg. 48.
26. CHACÓN. Opus cit., pàg. 30.
27. CHACÓN. Opus cit., pàg. 80.